ಲೇಖನ 06

ಕಾಲಿನ ಪಾದಗಳಿಂದ ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ ಆನೆ

ಸ್ನೇಹಿತರೇ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು ಬಾಯಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಆನೆಗಳು ಕಾಲಿನ ಪಾದಗಳಿಂದ ಮಾತನಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ನಿಮಗೆ ವಿಚಿತ್ರ ಎನಿಸುತ್ತಿರಬೇಕಲ್ಲವೇ..? ಹಾಗಾದರೆ ಬನ್ನಿ ಆನೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾಹಿತಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ಸ್ನೇಹಿತರೇ, ಆನೆಗಳು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಅತಿದೊಡ್ಡ ಭೂ ಸಸ್ತನಿಗಳಾಗಿವೆ. ಇವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬೃಹತ್ ದೇಹಗಳು, ದೊಡ್ಡ ಕಿವಿಗಳು ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾದ ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಆನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ, ಸವನ್ನಾ ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಆನೆಗಳಿವೆ. ಭಾರತೀಯ ಆನೆಯು ಚಿಕ್ಕ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಎರಡು ಪ್ರಭೇದಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಇದು ತುಂಬಾ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದೆ. ಸವನ್ನಾ ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯ ಆನೆಗಳು ಆಫ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತವೆ. ಆಫ್ರಿಕನ್ ಸವನ್ನಾ (ಬುಷ್) ಆನೆಯು ಪ್ರಪಂಚದ ಅತಿದೊಡ್ಡ ಭೂ ಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿದೆ.

ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಅಶೋಕ್ N

ಆನೆಗಳು ಸರಿಸುಮಾರು 3 ಮೀ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು 6,000 ಕೆಜಿ ತೂಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಆನೆಯ ಮೆದುಳು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ, 9 ಮತ್ತು 13 ಪೌಂಡ್‌ಗಳ (4 ಮತ್ತು 6 ಕಿಲೋ ಗ್ರಾಂಗಳಷ್ಟು) ತೂಕವಿರುತ್ತದೆ. ಆನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿವಂತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳು ಕಲಿಯಲು ಉತ್ತಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಆನೆಯ ಟೆಂಪೋರಲ್ ಲೋಬ್ (ನೆನಪಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೆದುಳಿನ ಪ್ರದೇಶ) ಮಾನವನಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ದಟ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಆನೆಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಮರೆಯುವುದಿಲ್ಲ'. ಹೆಚ್ಚಿದ ಬೇಟೆಯಾಡುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಆವಾಸಸ್ಥಾನದ ನಷ್ಟದಿಂದಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಆನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಅಳಿವಿನಂಚಿನಲ್ಲಿವೆ.

ಆನೆಗಳು ಹಿಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತವೆ, ಈ ಹಿಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆನೆಗಳು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿವಂತ ಹೆಣ್ಣು ಆನೆಯಿಂದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿ ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಐದು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ 22 ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭಾವಸ್ಥೆಯ ನಂತರ ಒಂದೇ ಮರಿಗೆ ಜನ್ಮ ನೀಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಆರೈಕೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಜನನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಮರಿ ಆನೆ 120 ಕೆಜಿ ತೂಗುತ್ತದೆ. ಮಾತೃಪ್ರಧಾನ ಹಿಂಡುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮಗಳು ತಮ್ಮ ಸಹೋದರಿ ಆನೆಯ ಜೊತೆ ಸೇರಿ ಮರಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಮತ್ತು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಗಂಡು ಆನೆಗಳು 12 ವರ್ಷ ತಲುಪಿದಾಗ ಹಿಂಡನ್ನು ಬಿಡುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಅವು ಏಕಾಂತ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವಯಸ್ಸಾಗುವ ಮೊದಲು "ಸ್ನಾತಕ" ಹಿಂಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತವೆ. ನಂತರ ಅವು ವಯಸ್ಕ ಆನೆಗಳಾದಾಗ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಹೆಣ್ಣು ಆನೆಯ ಹಿಂಡುಗಳನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಅಶೋಕ್ N

ಆನೆಗಳು ದಿನಕ್ಕೆ 2-3 ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಸಮಯವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತವೆ. ಆನೆಗಳು ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಗಳು (ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿನ್ನುತ್ತವೆ). ಆನೆಯ ನೆಚ್ಚಿನ ಆಹಾರವೆಂದರೆ ಜಾಲೀಗಿಡ (ಅಕೇಶಿಯಾ). ಇರುವೆಗಳು ಮರದ ಮೇಲೆ ತೆವಳಿದರೆ, ಆನೆಗಳು ಮರದಿಂದ ದೂರ ಸರಿಯುತ್ತವೆ ಏಕೆಂದರೆ ಇರುವೆಗಳು ಆನೆಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ಗಾಯಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು ಮೂಗು ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ತುಟಿಯ ನಡುವಿನ ಸ್ನಾಯುವಿನ ಸಮ್ಮಿಲನವಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕ ಮಗು ತಮ್ಮ ಹೆಬ್ಬರಳನ್ನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೀರುವಂತೆ ಆನೆಯ ಮರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೀರುತ್ತವೆ. ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 150,000 ಸ್ನಾಯು ಘಟಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಆಹಾರ, ಧೂಳು, ವಾಸನೆ, ಜರಡಿ, ವಿಂಗಡಿಸುವುದು, ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವುದು, ಧ್ವನಿ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಸಂವಹನ, ಎತ್ತುವುದು, ತಳ್ಳುವುದು, ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಅಪರಾಧ ಸೇರಿದಂತೆ ಹಲವು ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೊಂಡಿಲು ಹೊಂದಿದೆ. ಆನೆಗಳಿಗೆ ವಾಸನೆ ಮತ್ತು ಸ್ಪರ್ಶದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯ. ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲುಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಕೆಗಳನ್ನು ನೀಡಲು, ಇತರ ಆನೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಅಥವಾ ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಅಥವಾ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುತ್ತವೆ. ಸೊಂಡಿಲಿನಲ್ಲಿ 8 ಲೀಟರ್‌ಗಳಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತವೆ. ಸೆರೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲುಗಳನ್ನು ಕಲಾತ್ಮಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ಬಳಸಬಹುದು. ಇವು ಕುಂಚವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಿವಿಧ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬಹುದು. ಆಫ್ರಿಕನ್ ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲುಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು 'ಬೆರಳುಗಳನ್ನು' ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ, ಆದರೆ ಏಷ್ಯಾದ ಆನೆಗಳು ಒಂದು ಬೆರಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಸಿದ್ದು ಅರಕೆರೆ

ಗಂಡು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಆಫ್ರಿಕನ್ ಆನೆಗಳೆರಡಲ್ಲಿಯೂ ದಂತಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ಬಳಸುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಲು ಮತ್ತು ಚಲಿಸಲು, ಆಹಾರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಮತ್ತು ಮರಗಳಿಂದ ತೊಗಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಬಳಸಬಹುದು. ಅವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ಬಳಸಬಹುದು. ಬರಗಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಆನೆಗಳು ನೆಲದಡಿಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಹುಡುಕಲು ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಅಗೆಯಲು ತಮ್ಮ ದಂತಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತವೆ. ಏಷ್ಯಾದ ಆನೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಮಾತ್ರ ದಂತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಆನೆಯ ಚರ್ಮವು ಒಂದು ಇಂಚು (2.5ಸೆಂ.ಮೀ) ದಪ್ಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಚರ್ಮವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಣ್ಣನ್ನು ಬಳಸುತ್ತವೆ. ಆನೆಗಳು ಮಾನವರು ಕೇಳದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ ಮೂಲಕ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಕಾಲಿನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮೃದುವಾದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಬಳಸಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಭೂಕಂಪನಗಳನ್ನು (Seismic Vibrations) ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸಂವಹನ ನಡೆಸುತ್ತವೆ.

ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಸಿದ್ದು ಅರಕೆರೆ

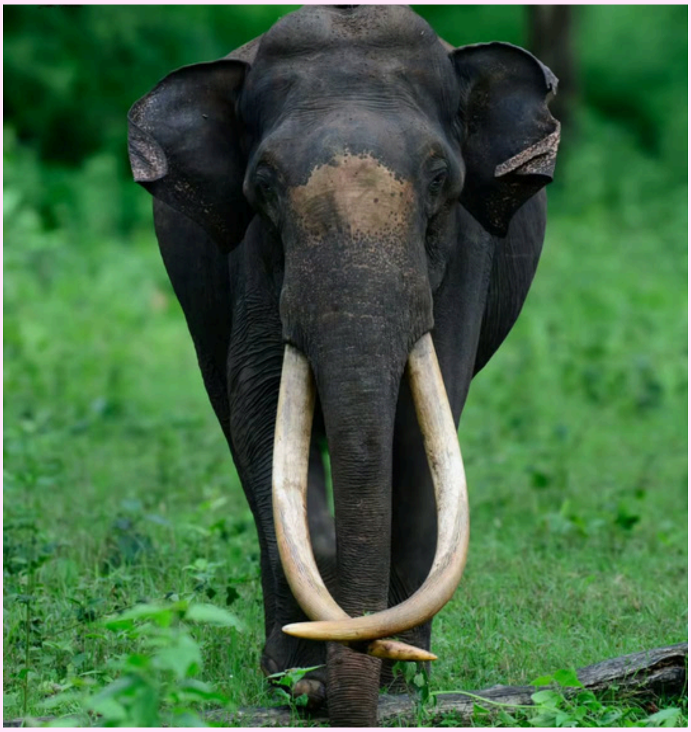

ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಸಿದ್ದು ಅರಕೆರೆ

ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಆನೆ ಸತ್ತರೆ ಎಲ್ಲ ಆನೆಗಳು ಸೇರಿ ಸತ್ತ ಆನೆಯ ದೇಹದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದವರೆಗೆ ಮೌನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆಮೇಲೆ ಹೊರಡುವ ಮೊದಲು ಸತ್ತ ದೇಹವನ್ನು ಮುಚ್ಚಲು ಮರದ ಟೊಂಗೆಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತವೆ.

ಆನೆಗಳು ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆನೆಗಳು ಕಡಲೆಕಾಯಿಯನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಕಾರಣ, ಆನೆಗಳು ದಿನಕ್ಕೆ 150 ಕೆಜಿ ಸಸ್ಯವರ್ಗದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಜೀವಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸವೆದ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು 6 ರಿಂದ 7 ಬಾರಿ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತವೆ. ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ತಂಪಾಗಿಸಲು ತಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಬಡಿಯುತ್ತವೆ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತಣ್ಣಗಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ಉಸಿರುಕೊಳವೆ (ಸ್ನಾರ್ಕೆಲ್) ಆಗಿ ಬಳಸುತ್ತವೆ. ಆನೆಗಳು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ 60-70 ವರ್ಷ ಬದುಕುತ್ತವೆ. ಸೆರೆಯಲ್ಲಿ 80 ವರ್ಷಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬದುಕಬಹುದು.

ಆನೆಗಳು ಅರಣ್ಯ ಮತ್ತು ಸವನ್ನಾ ಪರಿಸರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧ ಜೀವವೈವಿಧ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿವೆ. ಆನೆಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಪರಿಸರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಎಂಜಿನಿಯರ್‌ಗಳು. ಇವು ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯದ ಆವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಹಾದುಹೋಗಲು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಗುರುತು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಸರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸಹ ಸಕ್ರಿಯಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ, ಅದು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದಾಗ, ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಆನೆಗಳು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಈಜುತ್ತವೆ.

2017 ರ ಆನೆಗಳ ಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರತವು ಸುಮಾರು 29,964 ಆನೆಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿದೆ, ಸರ್ಕಾರದ ಅಂಕಿ ಅಂಶಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ವಿಶ್ವದ ವನ್ಯ ಏಷ್ಯಾದ ಆನೆಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ 60 ಪ್ರತಿಶತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರತವು ಹೊಂದಿದೆ.

ಇಡೀ ದೇಶದಲ್ಲಿ 33 ಆನೆ ಸಂರಕ್ಷಣಾ ಮೀಸಲುಗಳಿವೆ, ಇದು 14 ರಾಜ್ಯಗಳು ಮತ್ತು 76,508 ಚದರ ಕಿಲೋಮೀಟರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ.

6,399 ಆನೆಗಳ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕರ್ನಾಟಕವು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಆಗಸ್ಟ್ 9, 2023 ರಂದು, ಕರ್ನಾಟಕ ಅರಣ್ಯ ಸಚಿವ ಈಶ್ವರ್ ಬಿ ಖಂಡ್ರೆ ಅವರು 2017 ರ ಜನಗಣತಿಯಿಂದ 350 ಆನೆಗಳ ಹೆಚ್ಚಳದೊಂದಿಗೆ, ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಡು ಆನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ರಾಜ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಆಗಸ್ಟ್ 12 ರಂದು, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಈ ಸಮಯದ ಅಗತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಒತ್ತಿಹೇಳಲು ವಿಶ್ವ ಆನೆ ದಿನವನ್ನು ಆಚರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಜಾಗತಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಆನೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಜಾಗೃತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಈ ದಿನವನ್ನು ಮೀಸಲಿಡಲಾಗಿದೆ.

::

ಶ್ರೀ.ನವೀನ ಪ್ಯಾಟಿಮನಿ
ಟ್ಯಾಕ್ಸಿಡರ್ಮಿಸ್ಟ
ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಇತಿಹಾಸ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
(ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಇತಿಹಾಸ ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯ,ನವದೆಹಲಿಯ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಕೇಂದ್ರ)
ಪರಿಸರ, ಅರಣ್ಯ ಮತ್ತು ಹವಾಮಾನ ಬದಲಾವಣೆ ಸಚಿವಾಲಯ
ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ
ಇಮೇಲ್‌ಐಡಿ:naveenpyatimani9901@gmail.com